

مفردات پزشکی

محمد کمالی نژاد

با دیباچه دکتر جمشید سلام زاده

با همکاری

مهدی وزیر نظام

محمد هادی عطار نژاد

رضا هوشنگی

و...

سرشناسه: کمالی نژاد، محمد، ۱۳۴۶-
عنوان: نام پدیدآور: برگ کهن / به کوشش محمد کمالی نژاد.
مشخصات نشر: تهران: چوگان
مشخصات ظاهری: ۱۱۸ ص
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۸۲-۸۱-۹
وضعیت فهرست‌نویسی: فیا
موضوع: گیاهان دارویی
موضوع: مفردات پزشکی
موضوع: داروهای گیاهی
موضوع: پزشکی سنتی
شناسه افزوده: سلام زاده، جمشید، ۱۳۴۶-
شناسه افزوده: اصفهانی، محمد مهدی، ۱۳۴۹-
رده‌بندی کنگره: RS ۱۶۴ س ۸ ص ۱۲۹۰
رده‌بندی دیویی: ۶۱۵/۳۲
شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۸۵۳۲

عنوان: برگ کهن (مفردات پزشکی)
تألیف: دکتر محمد کمالی نژاد
به کوشش: جمشید سلام زاده، محمد مهدی اصفهانی
طراح جلد: صادق جمالی
ناشر: چوگان
نوبت و تاریخ چاپ: اول، ۱۳۹۰
قیمت: ۵۰,۰۰۰ ریال
شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۶۸۲-۸۱-۹
همه حقوق محفوظ است.

فهرست

دییاجه دکتړ جمشید سلام زاده	۴
دییاجه دکتړ محمد مهدی افغانی	۶
مقدمه دکتړ محسن ناصری	۸
گذری بر داروشناسی	
منشاء داروها	۱۱
تعریف غذا و دارو	۱۲
نحوه اثر دارو	۱۴
مراتب قوای ادویه	۱۷
درجات قوای ادویه	۱۹
مفردات	
بادرنجیویه	۲۲
بابونه	۲۴
پرسیاوش	۲۶
پنیرک	۲۸
نیلوفر	۳۰
بارهنگ	۳۲
خطمی، ختمی	۳۴
دارچین	۳۶
خارخاسک	۳۸
خارشتر	۳۹
عناب	۴۰
زردچوبه	۴۱
خرفه	۴۲
خاکشی، خاکشیر	۴۴
تاجریزی	۴۶
کبر	۴۸
بومادران	۵۰
انیسون	۵۲
اسپرزه	۵۴
گل گاو زبان	۵۶
رازیانہ	۵۸
بنفشه	۶۰
به	۶۲
آویشن	۶۴
زیره سبز	۶۶
زیره سیاه	۶۸
گشنیز	۷۰
ریشک	۷۲
پونه	۷۴
حناء	۷۶
ترنج / بالک	۷۸
چای کوهی	۸۰
ذرت	۸۱
زنجبیل	۸۲
غوره	۸۳
انگور	۸۴
مویز	۸۶
سرکه	۸۸
شوید	۹۰
اسفند	۹۲
انجیر	۹۳
ضمائم	
ضمیمه ۱: مجربات عطاران	۹۶
ضمیمه ۲: تبدیل اوزان	۱۱۴
منابع	۱۱۵
واژه نامه	۱۱۶

به نام خداوند جان و خرد

پر واضح است که دانش در دسترس بشر امروز نتیجه مکاشفات و تجارب اندیشه های جستجوگر اسلاف متفکر و مصمم گذشته می باشد. در این میان، علم پزشکی نوین یا بعبارتی طب کلاسیک نیز از این قاعده مستثنی نبوده و بویژه نقش و تاثیر اطباء و حکمای گذشته در شکوفایی علوم پزشکی و دارویی امروز نقشی بی بدیل و غیر قابل انکار است. از افتخارات ما ایرانیان نیز حضور پررنگ و تاثیرگذار مفاخر علمی بزرگی چون جرجانی، ابن سینا، زکریا ی رازی، عقیلی خراسانی، شیرازی، مومن تنکابنی، علی بن حسین انصاری، ابن اسماعیل خونی شافعی، محوسی اهوای ارجانی، محمد کاظم گیلانی و بسیاری بزرگان دیگر می باشد که علوم پزشکی، داروسازی و حکمت امروز بی شک مدیون زحمات و آثار ارزشمند ایشان بوده و هست. تجارب و دانش این فرزندگان در طول سالیان متمادی سینه به سینه و از نسلی به نسلی دیگر انتقال یافته و در طول قرن‌ها در درمان و زدودن درد و رنج از جسم و جان بیماران بکار گرفته شده است. این بزرگان نه تنها به عنوان اسطوره های علم پزشکی و داروسازی بشری مطرح می باشند بلکه با سیر و سلوک عارفانه، انسانی و اسلامی خود که در جای جای آثار باقیمانده از ایشان بخوبی قابل درک و استنباط می باشد پایه گذارانی شایسته و مصلح برای یکی از غنی ترین مکاتب پزشکی دنیا یعنی طب سنتی ایران می باشند.

متأسفانه در طول چند صده اخیر، با مغفول و مهجور ماندن گنجینه میراث طب سنتی ایران از یکسو و پیشرفتهای عظیم و شگرف کسب شده در علوم و روشهای نوین تشخیص، درمان و پیشگیری از بیماریها به همراه عصر جدید معادلات حاکم بر روابط بین الملل که به نفع فرآیند استیلا و برتری نظامهای سرمایه داری غرب و اصل برتری سود و سرمایه در تمامی ابعاد زندگی بشری

بوده است، نه تنها شاهد متروک ماندن طب سنتی و تجربیات گرانبهای گذشتگان در رابطه با گیاهان و خواص درمانی آنها بوده ایم بلکه در مواردی حتی بیم بروز انحراف و کج اندیشی در بکارگیری این میراث ارزشمند نیز وجود داشته است. بی شک عقل و منطق حکم میکند که در کنار علم پزشکی نوین، جوامعی که مالکیت اینگونه میراثهای پربها را دارا می باشند، نقاط قوت آن را از طریق انطباق با روشهای نوین تایید کننده اثر بخشی شان، اثبات و به دنیا ارائه نمایند.

در این رابطه، قطعاً پاسداری از تجربیات سینه به سینه گذشتگان و جلوگیری از اضمحلال و تحریف آنها امری ضروری است و می طلبد که کلیه سازمانها و نهادهای مرتبط با نظام سلامت، همپای عزیزانی که در بویژه دهه اخیر کمر همت برای احیاء طب سنتی کشورمان را بسته اند، به سیاستگزاری مناسب و حمایت کنند از این اقدامات مبادرت ورزند. در همین راستا، معاونت غذا و داروی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی از فریب سه سال پیش با همت برخی عزیزان دلسوخته و پیشکسوت کشور در عرصه گیاهان دارویی که در امر تهیه و عرضه این گیاهان فعالیت دارند و بویژه بهره مندی از نقش نظارتی و راهبری جناب آقای مهندس محمد کمالی نژاد موفق به تهیه سند حاضر به نام «برگ کهن» گردید که مشتمل بر چهل تک نگار مصور از مفردات گیاهی و حاوی اطلاعات مربوط به ماهیت و خواص مجرب هر مفرد می باشد. ضمن تشکر از کلیه عزیزانی که با این معاونت و جناب آقای مهندس کمالی نژاد در پیمودن این طریق همراه بوده اند، آرزو داریم که ان شاء الله کتاب حاضر بتواند مفید فایده علاقمندان و رهپویان این عرصه باشد.

به امید شکوفایی و بالندگی هر چه بیشتر طب سنتی ایران.

دکتر جمشید سلام زاده

دانشیار و متخصص داروسازی بالینی

معاونت غذا و داروی دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی

بسمه تعالی

یکی از امتیازات استثنائی طب سنتی ما، تأکید بر شناسائی هویت روحی، روانی، جسمی و اجتماعی انسان (Spritobio Psychosocial) است که برخلاف مکاتب لائیک که تمام ویژگی های آدمی را در هویت زیست شناختی، روانشناختی و اجتماعی او (biopsyehosocial) منحصر می دانند، انسان را موجودی فراتر از نگاه مادی گرایان با وسعت دامنه عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر می شناسد. تأثیر اندیشه الهی و باورهای ماوراءالطبیعی و اعتقاد به پروردگار حکیم، که بر زیربنای طب سنتی حضور ملموس دارد (اگرچه ما میان طب سنتی و طب اسلامی الهی و مفهوم جامع آن تفاوت های فراوانی قائلیم) سبب شده است که در اصول و مبانی طب سنتی، فکر شناخت نظام هوشمندی تحت عنوان قوه مدبره که دست ساخته حکمت حکیم علی الاطلاق است و با تدبیرهای شایسته همچون کاستن ها و افزودن ها، سرعت بخشیدن ها و از سرعت کاستن ها در فعل و انفعالات جاری بدن (Metabolic Pathway)، موازنه و تعادلی که بقول ابن سینا در یک محدوده میان افراط و تفریط محصور است «لاعتدال الذی للانسان له محال و فی الافراط و التفریط خدان» فراهم گردد و اگر سخن بقراط را که پزشک خادم طبیعت است در این مقام بررسی کنیم، تماماً به حمایت و تأمین نیازهای این نظام هوشمند منتهی می گردد تا با تدابیر لازم سلامت موجود حفظ و سلامت از دست رفته بازگردد.

آنچه که دستاورد تلاش چند هزار ساله حکماء پیشین و دانشمندان دوره تمدن اسلامی در این زمینه است یعنی همانکه ما امروز بخش مهمی از آن دستاوردها را در قالب طب سنتی ایران می شناسیم، گنجینه بسیار پربهائی است که به لحاظ برخورداری از زیربنای فلسفی و تجربی استوار، علیرغم پیشرفت های شگفت انگیز و حیرت آور طب جدید، نه تنها توان بازایستادن و استمرار حیات دارد بلکه بدون ترید بازشناسی منطقی و منصفانه آن، دریچه های ناشناخته ای به روی دانش پیشرو اما مغرور و در حقیقت ناکامل و مضطرب می گشاید که دیر یا زود، ناگزیر، چنین

حرکت و رویکردی بوقوع خواهد پیوست. و صد البته چنین دفاع و تکریم از طب سنتی ایران به معنای کوچک شماری یافته های ارزشمند و بسیار موşkافانه طب جدید و بالعکس عاری از هر گونه کاستی دانستن میراث گذشته ما نیست.

به هر حال، واقعیت این است که همسو با پیشرفت های علمی، تحقیق و پژوهش در آنچه که محصول هزاران سال تجربه و آزمون و خطا است و بخش هایی از آن هم بی ارتباط با آموزه های متقن و خدشه ناپذیر و حیاتی نیست هم یک ضرورت است و هم یک نوآوری به خصوصی اگر آدمی بدور از یکسوگیری با بررسی های گسترده و ژرف اندیشی در هر دو بخش از دستاوردهای علمی گذشته و حال بهگزینی کند و فرصت را برای کارهای تکمیلی یا تکیه به مجموعه یافته ها با استفاده از ابزارها و تجارب نوین محدود نسازد از این رو، در این مقطع زمانی که عرصه برای احیاء منطقی و قانونمند طب سنتی با بهره گیری از مجموعه امکانات قابل دسترس روز فراهم شده است (اگر چه هنوز تا رسیدن به مقصد نهائی راهی دراز و پرچالش در پیش است)، مجموعه هایی که نه فقط محصول بازنویسی آثار گذشتگان است بلکه با مبنا قرار دادن آنها از تحقیق عملی و میدانی برای شناخت مصادیق واقعی آنها دستمایه های فراوان دارند می توانند در حد بسیار، راهگشا و سودمند باشند.

آنچه که اینک در پیش رو است کاری است اینگونه که محصول اندیشه، اطلاعات علمی وسیع، تجارب ارزنده، دانشمندی چون جناب آقای مهندس کمالی نژاد چهره متعهد و شناخته شده عرصه گیاهان داروئی با تأکید بر کاربرد آنها در طب سنتی می باشد، کاری که با حضور در جمع آگاهان و صاحبان حرف مرتبط با گیاهان داروئی فراتر از نوشته های قابل دسترس، بگونه ای گویا بازگوکننده نانوشته های مضمّر در خاطره های اهل فن نیز می باشد و طبیعی است چنین اثری پربار، دلنشین و در عین حال کاربردی باشد.

دکتر محمد مهدی اصفهانی

عضو هیأت علمی دانشگاه علوم پزشکی تهران

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد و سپاس خداوند منان را که به برکت ایمان و تقوای مردمان این سرزمین احیای مجدد طب سنتی ایران که ریشه در فرهنگ اصیل اسلام و ایران دارد را در این عصر و زمان مقرر فرمود، و شکر بیکران نثار درگاه الهی اش که اندیشمندانی با قلم در راه تجدید و توسعه این راه می کوشند. کتاب «برگ کهن» که توسط برادر عزیز و ارجمند جناب آقای مهندس محمد کمالی نژاد - که بحق از آشنایان و دردمندان این راه می باشد - و همکاران محترم براساس منابع اصیل طب سنتی و همچنین بعضی منابع جدید تألیف شده است، باختصار حاوی مطالب ضروری در رابطه با مفردات گیاهی شایع و مهم می باشد. توجه به مفردات پزشکی و مقدم داشتن آن بر مرکبات پزشکی یا قرا بادین شیوه دانشمندان طب سنتی ایران بوده است، آن بزرگواران تا وقتی درمان با مفردات میسر بوده به سمت مرکبات نمی رفتند و تا وقت یکه درمان با داروهای ارزان قیمت مقدور بوده راه استفاده از داروهای گرانبها و وارداتی را نمی پیمودند و تا دانش کافی در تشخیص و درمان نداشتند و اجازت نمی ستاندند ضمانت درمان را بر گردن حمل نمی کردند. شناخت هر چه بیشتر مفردات پزشکی و گیاهی برای حرف درگیر با سلامتی و درمان از موارد ضروری می باشد و مطالعه این کتاب می تواند به تمامی علاقمندان طب سنتی ایران در این مسیر کمک نماید.